

вати свої знання з особистісно орієнтованого виховання. У період проходження всіх практик проводилася консультативна робота з поточних актуальних проблем студентів.

Після закінчення практики студент подає на кафедру:

- щоденник практики зі звітом про виконану роботу, відгуками соціального педагога й керівника організації, де проходила практика;
- плани-конспекти для роботи з дітьми;
- програму роботи з дітьми (на базі установи, де проходила практика);
- сценарії виховних заходів для дітей;
- звіт про роботу з дітьми, затверджений та оцінений керівником установи, де проходила практика.

Висновки. Змістово-організаційні складові частини системи підготовки майбутніх соціальних педагогів до особистісно орієнтованого виховання в спеціальних установах для дітей є взаємозалежними та системними. Сама ця підготовка відбувається безперервно. Значне місце в процесі підготовки до особистісно орієнтованого виховання дітей займають спецкурс “Особистісно орієнтоване виховання в спеціальних установах для дітей”, тренінг “Батьки очима дитини”, комплексна психолого-педагогічна та соціально-педагогічна практики, волонтерська й наставницька діяльність, науково-дослідна й самостійна робота студентів.

Література

1. Заверико Н. В. Підготовка соціального педагога: зміст та основні напрямки / Н. В. Заверико // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. / за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – № 2. – С. 11–17.
2. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект / Капська А. Й. – К. : ДЦССМ, 2004. – 364 с.
3. Карпенко О. Г. Соціально-педагогічна підтримка дітей в історичному контексті : монографія / О. Г. Карпенко, Т. В. Янченко. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 159 с.
4. Лодкина Т. В. Система деятельности семейного социального педагога : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Т. В. Лодкина. – М., 1997. – 44 с.
5. Організація і технології соціальної роботи з дітьми вулиці / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Інтернаціональний Союз. Ліга соціальних працівників України, 2003. – 260 с.

Статтю подано до редколегії
06.04.2010 р.

УДК 37.013.42

Л. В. Рень – аспірант кафедри соціальної педагогіки
Чернівецького національного педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка

Соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці неурядовими організаціями

*Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки
ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка*

У статті проаналізовано особливості надання неурядовими організаціями соціально-педагогічної підтримки дітям вулиці.

Ключові слова: діти вулиці, неурядова організація, НУО, соціально-педагогічна підтримка, проект, діяльність.

Рень Л. В. Социально-педагогическая поддержка детей улицы негосударственными организациями.

В статье раскрываются особенности оказания негосударственными организациями социально-педагогической поддержки детям улицы.

Ключевые слова: дети улицы, негосударственная организация, социально-педагогическая поддержка, проект, деятельность.

Ren' L. V. The Social and Pedagogical Support to the Street Children by the Non-Governmental Organizations. In the article the peculiarities of giving the social and pedagogical support to street children by the Non-Governmental Organizations are explained.

Key words: street children, Non-Governmental Organization, NGO, social and pedagogical support, project, activity.

Постановка наукової проблеми та її значення. На фоні погіршення соціально-економічної ситуації в нашій країні загострюються негативні соціальні явища: асоціальний спосіб життя населення, деградація сімейних цінностей і, як наслідок, – відчуження дітей від просоціальних норм, дитяча бездоглядність та безпритульність, правопорушення неповнолітніх.

Проблема дитячої бездоглядності й безпритульності спонукає фахівців соціальної сфери до науково-практичних пошуків щодо її вирішення. Наразі у вітчизняній практиці можна виділити співіснування двох підходів до реінтеграції дітей вулиці в соціум – заборони (або контролю) та підтримки (або нейтралізації). Підхід заборони передбачає усунення безпритульності як явища шляхом примусового вилучення підлітків із вулиці (рейди міліції, влаштування дітей у притулки) та штучного звуження середовища життєдіяльності безпритульних (закриття підвалів, горищ й ін.). Одночасно із цим діти вулиці активно виключаються із просоціальної сфери, не допускаються в місця проведення масового дозвілля, магазини, лікарні. Так відбувається соціальна ексклюзія дитини вулиці, унаслідок чого вона перестає грати типові для свого віку ролі (учень, син, сусід), набуваючи статус маргінала. Заходи забороняючого підходу ведуть до формування у вуличних дітей неприйняття більшості ресоціалізаційних програм та споживацько-агресивного ставлення до інституційної сфери соціуму.

Підхід підтримки використовується переважно в роботі неурядових організацій. Він ґрунтується на визнанні соціальних відхилень неминучим явищем, пов'язаним із закономірностями розвитку суспільства й окремої особистості та спрямовує зусилля суспільства не стільки на подолання девіантної поведінки, скільки на попередження та зменшення її негативних наслідків [2]. Відповідно до підтримуючого підходу відбуваються розуміння проблем дітей вулиці, надання їм посильної допомоги та підтримки. Підтримка є, власне, реалізацією певної системи заходів, відповідної допомоги, тобто це діяльність, спрямована на надання допомоги. Соціально-педагогічна підтримка полягає в тому, що професійно підготовлені спеціалісти визначають і вирішують проблеми дитини, яка опинилася в ситуації, коли порушуються її базові права [5, 10].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженню діяльності неурядових організацій присвячені наукові праці О. Безпалько, Т. Басюк, А. Капської, О. Лісовця, Ю. Поліщука. Наразі значна кількість громадських організацій, благодійних фондів здійснює соціально-педагогічну підтримку дітей вулиці. Однак цей напрям не став предметом окремого дослідження. **Мета цієї статті** – визначити особливості надання соціально-педагогічної підтримки дітям вулиці неурядовими організаціями за допомогою вивчення досвіду їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. О. Безпалько визначає, що неурядові організації – це громадські організації, благодійні фонди, які сформовані на принципах добровільності й не мають на меті отримання прибутку, незалежні та не підпорядковані урядовим структурам, захищають інтереси окремих груп людей відповідно до статусу [1, 175].

Вивчення практики діяльності неурядових організацій, які функціонують у соціальній сфері, дало змогу російським ученим прийти до висновку, що громадські об'єднання, благодійні фонди як суб'єкти соціально-педагогічної діяльності, на відміну від державних інституцій, гнучкі, мобільні, проявляють високу ініціативу та сприйняття умов, що змінюються. Представники цих об'єднань нерідко глибше та ґрунтовніше знають стан справ на місцях, у своїх районах і дворах, адреси неблагополучних сімей та дітей у них, їхні потреби; мають більше можливостей для підтримки постійних контактів із кожною сім'єю, допомагаючи їй словом та ділом. Саме такі організації здатні спиратися у своїй діяльності на громадський характер соціальної взаємодії та добросусідські взаємовідносини, що традиційно цінується людьми значно вище, ніж формальні контакти з державними соціальними закладами [3, 7].

За результатами дослідження, проведеного у 2005–2006 рр., ЮНІСЕФ у співробітництві з МБФ “СНІД Фонд Схід–Захід”, діти, які проживають і працюють на вулиці, переважно обирають громадські організації для отримання послуг, оскільки з острахом ставляться до державних установ і

побоюються бути повернутими до інтернатних закладів. Упродовж 2008 р. допомогу бездоглядними та безпритульним дітям надавали 70 закладів соціального захисту дітей, які створені громадськими й релігійними організаціями. За даними Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, допомогу в них отримали 2270 дітей вулиці [6].

Характерні ознаки діяльності неурядових організацій із попередження соціального сирітства та соціально-педагогічної підтримки дітей вулиці:

- комплексна, поетапна допомога: від контакту з дитиною на вулиці до влаштування та супроводу в сім'ї (“Служба порятунку дітей”, м. Київ; “Асперн”, м. Київ; “Шлях додому”, м. Одеса й ін.);
- релігійний характер виховання в багатьох закладах (“Отчий дім”, Київська обл., с. Петрівське; Денний кризовий центр, відкритий Церквою живого слова, м. Київ та ін.);
- упровадження інноваційних технологій (Представництво благодійної організації “Кожній дитині” в Україні – проект ЄС “Розвиток інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей і дітей”, Центр “Мати й дитина разом”, м. Чернігів й ін.);
- розвиток і підтримка сімейних форм виховання (Представництво міжнародної благодійної організації “Надія і житло для дітей” – проект “Створення, розвиток і підтримка сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”; організація Холт Інтернешенел Чілдренз Сервіз “Родина для дитини” й ін.);
- Спеціалізація соціально-педагогічної підтримки, зокрема робота з профілактики ВІЛу серед дітей вулиці, постінтернатна адаптація (Центр дитячої реабілітації “Республіка Пілігрим”, м. Маріуполь; “Братство сиріт”, м. Тернопіль; ПБО “Кожній дитині” – проект “Створення служби соціалізації й адаптації дітей, які виходять з інтернатних закладів” й ін.);
- залучення бізнесових структур, представників шоу-бізнесу, громадськості до вирішення проблеми шляхом рекламних кампаній у ЗМІ, Інтернеті.

Напрями роботи неурядових організацій представлені їхнього проектною діяльністю. Проект – це сукупність дій із певними точками відліку та завершення задля досягнення певних цілей із установленими строками, витратами та параметрами виконання [4, 204]. Більшість проектів розрахована на тривалий термін, у середньому – на два роки. Досить часто проекти здійснюються в кількох напрямках, які доповнюють один одного задля досягнення поставлених цілей.

Проаналізовано особливості діяльності деяких неурядових організацій, які мають досвід тривалої соціально-педагогічної підтримки бездоглядних та безпритульних дітей. Одеський благодійний фонд “Шлях додому” зареєстрований 1998 р. За час своєї діяльності він ефективно реалізовує один із напрямів – роботу з дітьми вулиці, що передбачає профілактику ВІЛу/СНІДу та наркоманії за стратегією зменшення шкоди, профілактику бездомності та реабілітацію дітей вулиці. Для допомоги дітям в умовах вулиці створено мобільний пункт “Соціальний патруль”, який надає першу медичну, матеріальну допомогу (одяг, їжу), проводить консультації задля залучення дітей до закладу денного перебування, реабілітаційного центру. Для дітей, які перебувають у кризових ситуаціях, створено Центр освіти та здоров'я, у межах якого функціонують школа вирівнювання, курси англійської мови, арт-терапія, відділ народної творчості, театральний відділ, хореографічний клас, футбольна секція.

Мета Міжнародної благодійної фундації “Отчий дім”, яка зареєстрована 1999 р. – є допомога безпритульним, позбавленим батьківського піклування дітям. У її діяльності виділяються такі служіння, тобто напрями роботи:

- служіння вуличним дітям – робота з безпритульними дітьми на вулицях задля надання першої допомоги та заохочення залишити вуличне життя;
- табір адаптації безпритульних дітей “Острів скарбів” – програма первинної реабілітації дітей вулиці та дітей групи ризику з метою підготовки їх до повернення в сім'ю чи дитячий заклад;
- центр соціальної опіки дитини “Отчий дім” – дитячий заклад, мета якого полягає в повній духовній та соціально-психологічній реабілітації дитини, підготовці її до життя в сім'ї;
- програма сімейного виховання – виховання дітей в умовах сім'ї, модель сімейних взаємовідносин та відповідальності;
- відділ по роботі з випускниками – підтримка та супровід дітей, які виховувалися в Центрі соціальної опіки й нині проживають самі;
- відділ організації відпочинку дітей – проведення таборів відпочинку, організація походів й екскурсій та інших рекреаційних заходів;

- відділ служіння та творчості “Діти для дітей” – сприяння духовному зростанню дітей, розвитку їхніх талантів та вмінню допомагати іншим;
- відділ гуманітарної допомоги “Людяма із любов’ю” – надання матеріальної підтримки державним організаціям, закладам, людяма, які її потребують;
- навчально-інформаційний центр – навчальні програми для керівників та працівників сфери служіння дітям, розробка методичних й інформаційних матеріалів [7].

Завдяки такій розгалуженій системі здійснюється комплексна соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці.

У 2003 р. дві міжнародні організації “Карітас” та “Європейський рух” об’єднали свої зусилля, створивши в м. Хмельницькому проект “Допомога дітям вулиці”. Основною метою проекту є попередження дитячої бездоглядності та підтримка соціальної реінтеграції та соціалізації дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, а саме дітей вулиці. Зараз проект працює в дев’яти містах України.

Робота на вулицях – основна складова частина діяльності проекту, яка здійснюється для того, щоб налагодити зв’язок із дітьми вулиці, викликати в них довіру до дорослих та завдяки щоденним контактам із дітьми вплинути на їхнє бачення життя, допомогти їм знайти законні шляхи виживання та показати, як захистити себе за допомогою державних соціальних служб. Для того, щоб відвернути дитину від вулиці та надати їй якомога більшої кількості опцій для вибору подальшого життєвого шляху, використовується комплексний підхід у роботі з дітьми вулиці. Роботу із дітьми на вулицях здійснює мобільна станція, яка являє собою мікроавтобус із необхідним обладнанням для соціальних працівників та дітей. Завдяки роботі мобільної станції діти можуть отримати кваліфіковану пораду чи консультацію, першу медичну допомогу, інформацію та консультації щодо захворювань, які передаються статевим шляхом, ВІЛу/СНІДу, наслідків наркотичної залежності, а також гарячий обід.

Важливим напрямом профілактичної роботи є сприяння покращенню умов життя та розвитку дитини в її родині. Ця робота безпосередньо стосується вирішення домашніх проблем, допомоги в подоланні кризових ситуацій. Із цією метою працівники здійснюють соціальний супровід сімей, який полягає в наданні консультацій, допомоги в розв’язанні таких побутових та юридичних питань, як, наприклад, працевлаштування, в організації лікування від алкогольної чи наркотичної залежності, у влаштуванні дитини до школи чи дошкільного закладу, одноразова матеріальна допомога сім’ї. Після того як дитина повернеться в сім’ю, працівники центру здійснюють супервізію над сім’єю та підтримують її в кризових ситуаціях.

Міжнародний благодійний фонд “Карітас України” визначив такі пріоритети власної діяльності щодо покращення становища дітей: запобігання дитячій безпритульності, допомога соціально незахищеним дітям, котрі перебувають у складних життєвих обставинах, ресоціалізація та підвищення якості життя вуличних дітей, сприяння їхньому подальшому влаштуванню.

Досить ефективним зарекомендував себе проект Tasis LIAN “Надання допомоги «дітям вулиці» та соціально незахищеним дітям і підліткам”, який реалізовувався впродовж 2002–2003 рр. всеукраїнською громадською організацією “Ліга соціальних працівників України” разом із неурядовою організацією Німеччини – Інтернаціональним союзом. За фінансової підтримки Європейського Союзу створено спеціалізовані консультативні пункти, центри тимчасового перебування для дітей та молоді, груп ризику в семи областях України (Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Тернопільській, Харківській, Рівненській) задля створення їм сприятливих умов для проживання, навчання, самовизначення. У межах проекту проводилося навчання соціальних педагогів, працівників, які займаються цією проблемою.

Однією зі спроб утілення ідеї поступового залучення дітей із вулиці до закладів соціального захисту можна вважати створення та функціонування Центру соціально-профілактичної роботи з дітьми вулиці в м. Чернігові (далі – Центр СПР). Завдяки об’єднанню зусиль представництва Міжнародної організації “Лікарі світу – США” (нині HealthRight – “Право на здоров’я”) в Україні, Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту, служби у справах дітей Чернігівської облдержадміністрації, Чернігівської міської ради та Деснянської районної ради в м. Чернігові в жовтні 2006 р. стартував проект “Створення Центру соціально-профілактичної роботи з дітьми вулиці” за фінансо-

вої підтримки Всесвітнього дитячого фонду World Childhood Foundation під патронатом королеви Швеції Сильвії. Згідно з планом утілення проекту у квітні 2009 р. Центр СПР перейшов на утримання місцевого бюджету й був переданий комунальному закладу “Позашкільний навчальний заклад «Центр роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання»” Чернігівської міської ради і, як його структурна ланка, став “Відділом соціально-профілактичної роботи”.

Безперечно, теоретичні та практичні основи діяльності закладів такого типу на стадії становлення. Згідно з Положенням, Центр соціально-профілактичної роботи з безпритульними й бездоглядними дітьми – заклад соціальної підтримки дітей, який створюється для надання соціальної, психологічної, первинної медичної, педагогічної, правової й інших видів допомоги безпритульним і бездоглядним дітям віком від 3 до 18 років, а також членам їхніх сімей, родин або особам, які їх замінюють, що належать до груп ризику щодо дитячої бездоглядності та перебувають у скрутних життєвих обставинах. Соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці ґрунтується на взаємодії фахівців у процесі надання допомоги кожній конкретній дитині й здійснюється завдяки міждисциплінарній команді ведення випадку.

У межах реалізації проектної діяльності, зазвичай, виконується професійна підготовка фахівців та волонтерів. До цього процесу також залучаються партнери. Так, у межах проекту “Створення Центру соціально-профілактичної роботи для дітей вулиці” представники аналогічних петербурзьких центрів проводили навчальні програми для місцевих партнерів – працівників притулку для дітей, служби у справах дітей, ЦСССДМ. Теми навчання стосувалися специфіки роботи Центру СПР, психолого-соціально-медичної діагностики бездоглядних та безпритульних дітей, їх психологічного консультування, соціальної підтримки, пошуку можливостей сімейного виховання дітей поза закладами, роботи із сім’ями груп ризику щодо дитячої бездоглядності й ін.

Висновки й перспективи подальших досліджень. В Україні реалізація підходу підтримки до вирішення проблеми дитячої безпритульності представлена діяльністю неурядових організацій. Як показало вивчення, соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці здійснюється переважно міжнародними благодійними фондами й організаціями релігійного спрямування, котрі в межах своєї проектної діяльності створюють спеціалізовані заклади для бездоглядних та безпритульних дітей.

Співпраця з неурядовими організаціями значуща для державних інституцій, адже дає можливість підвищити професійну компетентність фахівців соціальної сфери шляхом участі в тренінгах, семінарах, “круглих столах”, упровадити в практику роботи інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з дітьми вулиці. Соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці, яка здійснюється неурядовими організаціями, потребує подальшого вивчення та впровадження їх кращого досвіду в практику діяльності державних інституцій подібного спрямування.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 208 с.
2. Лютьї В. Социальная профилактика негативных явлений / В. Лютьї // Дети в кризисных ситуациях : профилактика негативных явлений и социально-психологическая помощь / [под общ. ред. И. Д. Зверевой]. – К. : Наук. світ, 2001. – 63 с.
3. Организация взаимодействия специализированных учреждений для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной реабилитации, с негосударственными организациями по профилактике детской безнадзорности : метод. рек. [Электронный ресурс] / [А. М. Панов, Г. И. Камаева, И. А. Липский и др.]. – М. : ГосНИИ семьи и воспитания, 2002. – 96 с. // Режим доступа : <http://www.lipsky.ru/page/Statii/Stat.htm>
4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [заг. ред. проф. І. Д. Зверевой]. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 336 с.
5. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику : монографія / С. Я. Харченко, Л. В. Кальченко, Г. Д. Золотова, С. В. Горенко. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2009. – 145 с.
6. Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/>
7. Режим доступу : http://www.otchiy-dim.org/content/rubric/o_nas.struktura/

Статтю подано до редколегії
28.04.2010 р.